

МЕХАНІЗМИ СВІТОВОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

Анотація. У статті аналізується роль механізмів світової та регіональної безпеки в забезпеченні миру і стабільності України. З цією метою автор використовує вітчизняний приклад прийнятої у свій час схеми позаблоковості, що надала певний шанс державі деякого балансування між провідними центрами сили.

Ключові слова: механізми, безпека, стабільність, позаблоковість, балансування

Annotation. The author examines the role of the mechanisms of global and regional security in ensuring peace and stability in Ukraine. For this purpose, the author uses the native example of adopted some years ago non-alignment scheme that gave the state a chance to further balance between the major centers of power.

Keywords: mechanism, security, stability, non-alignment, balancing

Аннотация. Автор анализирует механизмы мировой и региональной безопасности обеспечения мира и стабильности Украины. С этой целью использует пример принятой в свое время Украиной схемы внеблоковости, что дало государству шанс последующего балансирования между мировыми центрами силы.

Ключевые слова: механизмы, безопасность, стабильность, внеблоковость, балансирование.

* в.о. ректора Дипломатичної академії України при МЗС України

Постановка проблеми. Відносини між державами сформували систему взаємних впливів, залежності і протистояння. Система міждержавних відносин – це те середовище, де формується і зростає їхня взаємозалежність, реалізуються зовнішньополітичні дії. Взаємозалежність держав формує безпекову систему рівноваги сил і союзів.

У світовому просторі діяло кілька схем міжнародних відносин, в основі яких перебувала держава. Донедавна існувала біполярна система: два табори різних сил і інтересів, які умовно називали капіталістичний і комуністичний. Нині сформувалася монополярна або однополярна схема міжнародних відносин, в якій вже з'явилися елементи нових центрів сили.

Система міжнародних відносин є стабільною і одночасно рухливою, для неї характерні рівновага сил та інтересів. Розвиток системи міждержавних відносин обумовлений за законами діалектики єдністю і боротьбою протилежних інтересів, переходом кількісних змін у якісні, запереченням заперечення тощо.

В умовах нового блокового протистояння, яке змістилося зі світового на регіональний рівень, Україна була змушена шукати відповідні важелі захисту суверенітету. Оскільки в НАТО шлях був заказаний самими лідерами Альянсу, а тиск Росії посилювався щодо членства в ОДКБ, керівництво країни, проголосивши європейський вибір, змушене було обирати іншу поза нейтралітетом модель існування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Заявлена тема перебуває на пограниччі політики, дипломатії, історії і права. Більшість дослідників світового рівня вивчає таке непересічне явище, як нейтралітет. Саме нейтралітет є визнаним класичним міжнародним правом і закріплений у відповідних міжнародних документах. Позаблоковість дехто вважає штучним явищем, а дехто бачить в такій схемі тимчасовий вихід з проблеми зазіхання і загроз. До цієї теми звертаються як вітчизняні дослідники, так і іноземці. Найглибші розвідки в цьому лані ми зустріли в роботах Ю.С. Шемшученка, М. Хермана, А. Цебровські, Д. Ная, П. Кеннеді, Дж. Гарска, Д.

Джексона, Т, Барнета та інших дослідників. Не претендуємо на повноту висвітлення історіографії зазначеної теми, оскільки це не є завданням автора. Єдине нагадаємо, що у своїх працях учені-аналітики досліджують стратегічні цілі, специфіку застосування зовнішньополітичних схем балансування держав середньої ланки, а також слабких держав між потоками тиску, сили, переваг і нехтування засадами міжнародного права.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Наше авторське завдання ми бачимо в виокремленні саме поняття позаблоковості, яке ще не набуло широкого застосування, хоча в міжнародній практиці періоду холодної війни і протистояння двох військових блоків ОВД і НАТО, на наше глибоке переконання, саме позаблоковість збігається з засадами і тлумаченням такого міжнародного явища, як рух неприєднання. Так, це саме той рух неприєднання, до якого вступали слабкі держави, щоби захиститися від можливих ядерних та інших загроз, захиститися від втручання і врятувати власний суверенітет.

Формулювання цілей статті. Однак, сьогодні, у XXI столітті, із зникненням блокового протистояння, чомусь забулося про це відоме явище, яке ми можемо навіть назвати феноменом XX століття. Хоча час від часу до подібної схеми – неприєднання – змушені звертатися різноманітні держави, щоби вижити в нашій не прогнозованій системі міжнародних координат, коли знову переважає право порушника миру і диктат сильного, і немає відповідних важелів покарання агресора, тобто покарати його всіма зусиллями міжнародної спільноти. Спостерігаємо за тим, як міжнародна спільнота знову наближається у протистоянні до біполярності або до протистояння кількох центрів сили.

Чому так відбувається саме зараз? Причини, складові, прогнози можуть бути різними. Однак, ця тема виходить за межі авторської статті і жде свого окремого дослідження.

Повертаючись до системи безпеки, задамо питання. Що формує держави та їх двосторонні відносини? Політика чи економіка? У

політологічній науці й досі триває дискусія про первинність або вторинність економічних і політичних засад. На думку більшості політологів, політичні та економічні засоби є ознаками єдиного цілого – єдиного явища, при цьому економічний чинник, фактично, є визначальним. Оновлені ідеї про економізацію зовнішньої політики лише підкреслюють, що кінцевим результатом будь-якого політичного заходу держави завжди був і є економічний інтерес. У деяких випадках (мусульманські, арабські держави) в стрижневу концепцію розвитку країни і зовнішньої політики досить часто закладено релігійну ідею.

Система міжнародних відносин перебуває в постійному процесі розвитку, що виявляється у зіткненні інтересів суб'єктів міжнародного права. Найгострішою формою протистояння виступає збройна сутичка або війна. Сутність конфлікту визначається конкретними протиріччями держав, ареал – його учасниками, а форма – засобами розв'язання конфлікту. Разом з тим, за результатами конфлікту можна виявити і позитивні, і негативні наслідки. Позитивні полягають у протистоянні стагнації, стимулюванні креативності, посиленні групової згуртованості, внутрішньої солідарності, розрядці напруги. Негативні призводять до руйнації державних систем, іноді знищення держав, у крайньому випадку до глибокого колапсу – до війни.

Аналізуючи міжнародні конфлікти, за Квінсі Райтом [1], в тому числі й збройні сутички, аналітики дійшли висновку про те, що більшість з них є невинуватими, а наслідки – катастрофічними, в результаті чого страждає мирне населення обох протилежних сторін, переважно, жінки і діти.

Низку загроз породжує неусталеність світового порядку. Для політичної системи світу вже зараз є характерним поява нових, недержавних суб'єктів світової політики (невизнані держави), зміни векторів застосування сили (гуманітарне втручання), інтернаціоналізація духовної сфери життєдіяльності людства (глобалізація) тощо.

В міжнародній системі координат поглиблюються два процеси, які набирають силу. З одного боку, намагання деяких країн грати роль силових

центрів та диктувати світу свої правила гри. З іншої сторони – поява нових, нездатних до існування так званих суверенних держав, які не визнаються всім світом (Осетія, Абзахія, ДНР і ЛНР, Нагірний Карабах тощо).

За нашим припущенням, міжнародна стабільність і рівновага могли б бути досягнуті тільки за умов формування поліцентричного світу, появи кількох центрів сили, які врівноважували б одне одного. Водночас, незважаючи на глибокі переміни всієї системи міжнародного буття, і сьогодні основними елементами міжнародних відносин залишаються суверенні держави, які мають здійснювати на своїй території всю повноту законодавчої, судової та виконавчої влади. У свій час людство запровадило систему суверенних прав держави. Одним з перших творів на цю тематику опублікований 1625 році голландським дипломатом, ученим Гуго Гроцієм [2], в наукових трактатах якого і сьогодні інтелектуальна еліта європейських суспільств знаходить знання про засади суверенітету, основи морського права тощо. Щодо суверенітету, нагадаємо: дії міжнародного права традиційно зупинялися на кордонах суверенної держави, у межах якої все підкорялось державній юрисдикції. Оскільки з вищого принципу суверенітету випливав і принцип невтручання у внутрішні справи держави, як зобов'язання інших суб'єктів міжнародного права (не втручатися у внутрішні справи держави без згоди останньої [3]).

Разом з тим, природа міжнародних відносин, і це вже підтверджено практикою. XXI століття, виправдовує легітимність застосування сили, спричинює трансформацію суверенітету, який перестає бути захисним механізмом від зовнішнього втручання. На порядок денний вийшла доктрина про право світової спільноти на втручання у внутрішні справи держави не тільки для підтримання міжнародного миру, а й з гуманітарних міркувань – гуманітарне втручання. В таких умовах забезпечення національних інтересів держави залежить не тільки від внутрішнього стану та здатності протистояти ворогові, а й від спроможності гарантів міжнародного миру забезпечити мир і стабільність.

Висновки. У зв'язку з зазначеним, для протистояння загрозам необхідно шукати інший вихід, інші варіанти захисту. Це і система ООН, механізм ОБСЄ, інші міжнародні організації. Від умілого використання цих механізмів залежить існування держав середнього типу, якою сьогодні є Україна. Нагадаємо схеми захисту глобального рівня: ООН, НАТО, а також регіонального рівня: ОБСЄ в Європі, ОАД на Американському континенті, ЛАД на Близькому Сході тощо. Крім того держави використовують для свого захисту договірні домовленості, закріплені в офіційних документах на двосторонньому і багатосторонньому рівнях.

Становлення нових, біполярно-регіональних міжнародних відносин сучасності відбувається у складних умовах протистояння цивілізацій, відсутності взаємосприйняття і прощення. І як наслідок – виходять на поверхню тривалі застарілі образи, протистояння, народжуються нові конфлікти. Триває боротьба злиднів з багатством, протилежних світоглядів, політичних платформ, ідеологій і конфесій. Загострюється протистояння націоналістичних спрямувань. Отже, з одної сторони епоха глобалізації трансформує світ, поширюючи знання, інформацію і створює широкі можливості для розвитку усіх країн. З іншої сторони – саме глобалізаційні процеси зробили традиційну картину світу з чітким поділом на суверенні національні держави безнадійно застарілою і неадекватною сучасним викликам. Цікаве спостереження за процесами глобалізації наводить

Однак, незважаючи на глибокі перемини всієї системи міжнародного буття, основними елементами міжнародних відносин і сьогодні залишаються суверенні держави. Лінії державних кордонів у переважній більшості залишаються незмінними, хоча змінилась сутність суверенітету. Дії міжнародного права традиційно зупинялися на кордонах суверенної держави, у межах якої все підкорялось її юрисдикції. З вищого принципу суверенітету впливав і принцип невтручання у внутрішні справи держави без згоди останньої.

На жаль, сьогодні природа міжнародних відносин виправдовує легітимність застосування сили, спричинює трансформацію суверенітету, який перестає бути захисним механізмом від зовнішнього втручання. На порядок денний вийшла доктрина про право сильного на втручання у внутрішні справи держави не тільки для підтримання міжнародного миру, а й (типу) з гуманітарних міркувань – тобто гуманітарне втручання. Таким чином, треба визнати, що сьогодні суверенітет держави, який був доведений до абсолюту, до захисного табу, перестав бути бар'єром від зовнішнього втручання. Від неспроможності світової спільноти запобігти війнам і різноманітним конфліктам страждають практично всі держави. У такій складній ситуації перебуває й Україна, що сьогодні розраховує на зовнішню підтримку, як фінансову, військову, так і моральну через уведення санкцій проти агресора.

Список використаних джерел

1. Quincy Wright . A_Study_Of_War_Vol_11 : Quincy Wright. Quincy Wright: Publisher The University Of Chicago Press Pages 904. Language English Call number 1580. Book contributor Universal Digital Library. - <https://archive.org/details/studyofwarvol11001580mbp>.
2. Hugonis Grotii. Gugo e jure belli ac pacis libri tres («Три книги о праве войны и мира»)/1625 г. – ГУГО ГРОЦИЙ И ЕГО ТРАКТАТ «О ПРАВЕ ВОЙНЫ И МИРА». – <http://www.kursach.com/biblio/0001002/002.htm>.
3. Чекаленко Л. Д. Міжнародні організації і суверенітет держави. - http://www.niss.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=gpgs0&issue=2005_2